

Welvaart: meten is weten?

Brent Bleys
Vrije Universiteit Brussel
brent.bleys@vub.ac.be

Er bestaat tot vandaag geen universele consensus over de invulling van het begrip welvaart, laat staan over hoe welvaart zou moeten worden gemeten. Economen vertrekken doorgaans van het begrip ‘inkomen’, maar ook hier zijn verschillende interpretaties mogelijk. Het boekhoudkundige inkomensconcept dat gebruikt wordt binnen de nationale rekeningen is er daar één van. Inkomen wordt binnen dit raamwerk gemeten via het bruto binnenlands product (bbp), de marktwaarde van alle finale goederen en diensten die binnen een economie geproduceerd worden. Maar er bestaan in de economische literatuur tal van andere visies op inkomen. Zo definieert Hicks¹ inkomen als dat bedrag dat men in een bepaalde periode kan uitgeven zodat men op het einde van die periode nog even goed af is dan aan het begin ervan. Fisher² beschouwt inkomen dan weer als louter consumptie en pleit voor een meting op basis van de diensten die goederen leveren aan eindgebruikers. Beide alternatieve visies op inkomen hebben de ontwikkeling van alternatieve welvaartsindicatoren gestimuleerd: de Hicksiaanse benadering heeft geleid tot indicatoren van duurzame consumptie, terwijl de Fisherianse benadering het pad effende voor bredere welvaartsindicatoren, zoals de Index for Sustainable Economic Welfare (ISEW). Deze laatste zal verder in dit artikel uitgebreid aan bod komen.

Ook in andere onderzoeksdomeinen wordt gezocht naar methodes om welvaart te meten. Binnen de sociologie groeide de aandacht voor sociale indicatoren en indexen (zoals bv. de Human Development Index), terwijl er vanuit de psychologie interesse kwam voor de meting van het subjectieve welvaartsniveau door middel van vragenlijsten. Deze vragenlijsten leveren dan een beeld op van hoe gelukkig een bevolking zich voelt. Het resultaat van dit alles is dat er vandaag de dag een groot aantal indicatoren bestaat die allen de welvaart op het niveau van een natie trachten te meten. En niet al deze indicatoren wijzen in dezelfde richting.

Dit artikel bespreekt twee verschillende benaderingen met betrekking tot de welvaartsmeting: het bbp en de ISEW. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van hoe België en Nederland scoren op beide indicatoren.

Bbp

Het bbp is de welvaartsindicator die vandaag de meeste aandacht krijgt van pers en politici. Eén van de voornaamste redenen hiervoor is het feit dat er internationaal vergelijkbare bbp-cijfers beschikbaar zijn, doordat de methodologie achter de nationale rekeningen vastgelegd werd in richtlijnen van de Verenigde Naties. Bovendien is het bbp een goede benadering voor tal van sociale indicatoren in ontwikkelingslanden: er is bijvoorbeeld een sterke correlatie tussen het bbp per capita enerzijds en de levensverwachting en de scholingsgraad anderzijds. Verder heeft het

gebrek aan een degelijk alternatief bijgedragen tot de dominante positie van bbp als maatstaf voor welvaart. Tot op heden is enkel de Human Development Index erin geslaagd om een belangrijke internationale organisatie voor zich te winnen.

Ook de beleidsmatige focus op economische groei draagt bij tot de associatie tussen bbp en welvaart. Economische groei wordt gezien als het middel bij uitstek in de bestrijding van armoede: wanneer het globale per capita inkomen op nationaal niveau stijgt, zullen de armeren hun inkomen ook zien toenemen. ‘A rising tide lifts all boats’ is het motto. Sommige economen zien groei zelfs als oplossing voor milieuvervuiling: via een ‘groene’ Kuznets-curve werd aangetoond dat een stijgend BBP/capita niveau, na het bereiken van een kritische waarde, een gunstig effect had op verschillende kwalitatieve milieu-indicatoren, gestuurd door een ecologische bewustwording bij de bevolking. Deze bevindingen gelden echter slechts bij een beperkt aantal vervuilers (bv. zwaveldioxide), en dit terwijl tal van andere milieugerelateerde indicatoren een andere richting uitwijzen (bv. het toenemende uitstoot van koolstofdioxide).

Het bbp werd echter niet ontwikkeld als indicator voor welvaart, maar als maatstaf voor de economische activiteit binnen een bepaalde periode in een bepaald land. Er bestaan drie alternatieve berekeningsmethoden voor het bbp, die elk hetzelfde resultaat opleveren. De eerste methode kijkt naar de totale waarde van de finale output van bedrijven en overheid (productiebenadering), de tweede kijkt naar de vergoeding van de productiefactoren die betrokken zijn in het productieproces (inkomensbenadering), terwijl de derde kijkt naar hoe deze inkomens uiteindelijk besteed worden (bestedingsbenadering).

Als welvaartsindicator heeft het bbp enkele perverse trekjes. Zo kijkt de index enkel naar de marktsfeer; huishoudelijk werk en vrijwilligerswerk worden over het hoofd gezien. Milieuvervuiling daarentegen draagt steeds bij tot het bbp: de kosten voor opruiming worden bij de index opgeteld, terwijl er geen rekening wordt gehouden met de omvang van de (soms onherstelbare) ecologische schade. Bovendien wordt er geen onderscheid gemaakt tussen bestedingen die de welvaart effectief verhogen en defensieve uitgaven die louter gemaakt worden om het huidige niveau te behouden. Tenslotte komen de inkomensongelijkheid en sommige milieugoederen helemaal niet aan bod bij de berekening van het bbp. De tekortkomingen van het bbp zijn al langer gekend dan vandaag: sinds de ontwikkeling van de nationale rekeningen in de jaren '50 is er kritiek gekomen op het gebruik van bbp als welvaartsindicator en werkten onderzoekers aan alternatieve indicatoren. Eén van die alternatieve indicatoren, de Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), krijgt recent veel aandacht.

ISEW

De Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) werd in 1989 uitgewerkt door Herman Daly en John Cobb³ in hun boek “For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment and a Sustainable Future”. De auteurs vertrokken van eerdere pogingen om tot een betere indicator voor welvaart te komen en probeerden aan alle kritieken op het bbp als welvaartsindicator gehoor te geven. Tegenwoordig wordt de ISEW door ecologische economen vaak naar voor geschoven als mogelijk alternatief voor het bbp. Net zoals de ecologische economie de economische processen expliciet beschouwt als deel uitmakende van het omringende

ecosysteem aarde (met haar natuurlijke sources en sinks als ultieme begrenzende parameters), houdt de ISEW ook rekening met wat deze economische processen aan positieve en negatieve gevolgen voor dit ecosysteem aarde meebrengen.

Hoe wordt de ISEW nu berekend? Kort gezegd neemt de index de uitgaven voor private consumptie als uitgangspunt, telt het daar de waarde van onbetaalde huishoudelijke arbeid bij op en een deel van overheidsuitgaven voor onderwijs en gezondheidszorg en trekt het er de welvaartsverliezen van inkomensongelijkheid en de defensieve uitgaven vanaf, evenals de maatschappelijke kosten van milieuvervuiling en de uitputting van het natuurlijk kapitaal. Tenslotte vinden er nog enkele kapitaalcorrecties plaats, onder andere voor investeringen en internationale verhoudingen van financiële aard. Praktisch gezien liggen een twintigtal correcties, zowel positieve als negatieve, aan de basis van de berekening van de ISEW. Een overzicht van de volledige methodologie van de recente ISEW-studie voor België is terug te vinden in tabel 1. Hier wordt ook kort aangegeven hoe de verschillende correcties in geldtermen worden uitgedrukt.

Aanvankelijk werd de ISEW berekend voor de Verenigde Staten, maar later volgden studies in tal van andere landen: Duitsland, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Chili, Japan, Thailand, Australië, Nieuw-Zeeland, Italië en Polen. Hierbij werd de methodologie vaak een beetje aangepast wegens problemen met beschikbaarheid van data of om in te spelen op land-specifieke kwesties. Manfred Max-Neef⁴, een bekend ecologisch econoom uit Chili, vond in de resultaten van deze verzameling ISEW-studies een bevestiging van zijn “drempel”-hypothese: terwijl ISEW en bbp aanvankelijk eenzelfde opwaartse tendens vertonen, merkte Max-Neef op dat, wanneer het bbp een bepaald drempelniveau overschrijdt, de ISEW stagneert en, in sommige gevallen, zelfs begint te dalen. Een toenemende inkomensongelijkheid, hogere kosten voor milieuvervuiling en een versnelde uitputting van natuurlijk kapitaal liggen meestal aan de basis van deze stagnatie of daling.

Recent werden op basis van de ISEW een aantal nieuwe alternatieve welvaartsindicatoren ontwikkeld: de Genuine Progress Indicator⁵ (GPI) in de VS en in Australië en de Measure of Domestic Product⁶ (MDP) in het VK. Deze nieuwe indexen verschillen voornamelijk in naam van de ISEW: de basisideeën achter de index en de methodologie worden in grote lijnen overgenomen, al introduceren de GPI en de MDP wel enkele nieuwe items (o.a. de kosten van echtscheidingen en van onder- en overtewerkstelling).

Door de jaren heen kwam er kritiek op de ISEW en haar methodologie. Op methodologisch niveau stelden sommige auteurs dat het onmogelijk is om duurzaamheid en welvaart in één index te vatten. Ook het feit dat de ISEW enkel zwakke duurzaamheid tracht te meten stuitte hen tegen de borst. Op een meer praktisch niveau werden de waarderingsmethodes van bepaalde items in vraag gesteld. Zo valt bijvoorbeeld de waardering van klimaatverandering op basis van cumulatieve emissies moeilijk te stroken met de realiteit. Er is dan ook nood aan een meer robuuste en internationaal ondersteunde set van waarderingsmethoden, die rekening houdt met de verschillende kritieken.

Het grootste probleem van de ISEW is echter de hoge mate van subjectiviteit binnen

haar methodologie. De onderzoeker beslist zelf welke items binnen de index worden opgenomen en hoe deze items worden teruggebracht tot een gemeenschappelijke noemer. Wanneer de aannamen, die hierbij gemaakt worden, niet duidelijk gecommuniceerd worden, bestaat er een groot risico op een verkeerde interpretatie van de resultaten. Daarom is het noodzakelijk dat deze aannamen duidelijk geëxpliciteerd worden bij de rapportering en dat onderzoekers erop wijzen dat de waarde van de hele oefening eerder ligt in haar visie – economische groei leidt niet noodzakelijk tot een stijging van de welvaart – dan in haar empirische resultaten.

België

In de periode 1970-2006 nam het per capita bbp toe met ongeveer 120%: er is nu dus meer dan twee keer zoveel economische activiteit per persoon dan in 1970. Maar kunnen we ook zeggen dat we het nu twee keer zo goed hebben dan pakweg 30 jaar geleden? Is onze welvaart ook verdubbeld? Wanneer we kijken naar andere indicatoren blijkt van niet.

Sinds kort zijn er resultaten van een ISEW-studie voor België beschikbaar¹⁰. Deze studie werd uitgevoerd door Brent Bleys, aspirant bij het FWO-Vlaanderen aan de Vrije Universiteit Brussel. Volgens zijn eerste berekeningen steeg de ISEW/capita slechts met 48% in de periode 1970-2004. Opvallend aan de resultaten is het verloop van de index doorheen de tijd (figuur 1): twee relatief lange periodes van stijgende welvaart worden onderbroken door kortere periodes met een sterke terugval. In het midden van de jaren '80 was die terugval te wijten aan een daling van de netto kapitaalgroei en een versnelde toename van het verbruik van niet-hernieuwbare energiebronnen, terwijl de terugval begin jaren '00 volledig toe te schrijven is aan een verslechtering van de netto internationale investeringspositie van België. De tweede periode van recessie is echter van te korte duur om nu al gefundeerde conclusies te trekken met betrekking tot de drempelhypothese van Max-Neef.

In figuren 2 en 3 wordt de evolutie geschetst van de voornaamste categoriën van positieve en negatieve items binnen de ISEW. We zien dat private consumptieve uitgaven en de waarde van de huishoudelijke arbeid de belangrijkste positieve bijdragen tot de index leveren. Bij de categoriën van negatieve items merken we op dat het aandeel van de directe kosten van milieuvervuiling sterk gedaald is sinds 1970, terwijl de kosten verbonden aan de uitputting van niet-hernieuwbare energiebronnen fors toegenomen zijn.

Een recente update van de Belgische studie vertrekt van een aangepaste methodologie en tracht een antwoord te bieden op de verschillende kritieken op het oorspronkelijke raamwerk. Een overzicht van de belangrijkste aanpassingen kan je terugvinden in tabel 2. De ISEW resultaten van deze update worden weergegeven in figuur 4, waar de 'standaard' ISEW geplot wordt ten opzichte van de 'aangepaste' ISEW. De 'aangepaste' ISEW geeft aan dat het welvaartsniveau per hoofd continu gestegen is in België in de periode 1970-2004. Vanaf 1982 is er wel een significante daling van de groeivoet merkbaar.

Nederland

De Simplified ISEW (of SISEW) is een vereenvoudigde versie van de ISEW in de zin dat de index opgebouwd is uit een kleiner aantal individuele items. Items met een lage kwantitatieve significantie werden uit de methodologie geweerd om het dataverzamelingsproces te verlichten. Drie versies van de SISEW werden uitgewerkt aan de hand van verschillende strengheidscriteria. Een overzicht van de items binnen de verschillende SISEWs kan je terugvinden in tabel 3.

Figuur 5 toont aan dat het weglaten van items met een lage kwantitatieve relevantie bijna geen invloed heeft op de conclusies met betrekking tot de ISEW-studie voor België. Enkel SISEW3 vertoont een lichtjes verschillend verloop doorheen de tijd en dit is voornamelijk te wijten aan het feit dat deze index de veranderingen in de netto internationale investeringspositie van een land buiten beschouwing laat.

Om na te gaan of het werken met een 'vereenvoudigde' ISEW het dataverzamelingsproces ook effectief verlicht, werd de SISEW recent berekend voor Nederland. De benodigde data werden verzameld binnen een termijn van vier weken, wat aanzienlijk korter is dan termijn van de zoektocht naar de volledige data set voor België. In figuur 6 worden de resultaten weergegeven: we stellen vast dat het welvaartsniveau in Nederland in 2004 ongeveer gelijk is aan dat van 1970. Opmerkelijk is wel het feit dat de SISEW/capita eerst afnam (tot ongeveer 1987) om nadien volledig te herstellen tot het oorspronkelijk niveau. Figuur 7 tenslotte geeft de invloed weer van het werken met de 'aangepaste' methodologie (tabel 2) op de resultaten van de ISEW case-study voor Nederland. Hier merken we een stabiel welvaartsniveau op gedurende de jaren '70 en '80, en een stijging in de jaren '90.

Conclusie

Jarenlang werd het bruto binnenlands product gezien als goede maatstaf voor het welvaartsniveau van een land. Economische groei heeft echter zowel positieve als negatieve gevolgen in welvaartstermen, en deze moeten zorgvuldig tegenover elkaar worden afgewogen. Waar de positieve effecten van groei de negatieve duidelijk overstijgen in ontwikkelingslanden, is dit minder uitgesproken voor ontwikkelde landen. Hier worden de effecten van milieuvervuiling en een versnelde uitputting van natuurlijk kapitaal immers belangrijker.

De ISEW werd ontwikkeld om de globale impact van de economische activiteiten in een land op het welvaartsniveau van haar bevolking te meten. Hoewel er ISEW-studies werden uitgevoerd in zo'n 15 landen, is er nog geen consensus rond de te hanteren methodologie. Verder blijven bepaalde kritieken op de index tot vandaag onbeantwoord. De ISEW moet dan ook gezien worden als een eerste stap in de ontwikkeling van een volwaardige alternatieve welvaartsindex; een stap in de goede richting, maar zeker geen eindpunt. De grootste kwaliteit van de index is dat hij duidelijk aantoont dat een groei in economische activiteit zich niet altijd vertaalt in een stijging van de welvaart.

Eind augustus 2006 werd in Nederland een petitie afgegeven aan de Tweede Kamer die pleitte voor een duurzame en solidaire manier van economisch rekenen. Als vervolg op deze petitie wordt in januari 2008 een conferentie georganiseerd die zich

zal buigen over vragen over de wenselijkheid van economische groei en over de haalbaarheid van een selectieve krimp. Als voorbereiding op de conferentie vonden aparte bijeenkomsten met economen, politici, vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en vakbonden plaats.

Op 23 april 2007, exact 20 jaar na het verschijnen van het Brundtland Rapport, werd een petitie afgegeven door het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling¹² (VODO) aan staatsecretaris voor Duurzame Ontwikkeling Els Van Weert. Deze petitie vraagt aandacht voor alternatieve welvaartsindicatoren en bekritiseert de enge kijk op welvaart die vervat zit in het bbp-denken. De petitie werd inmiddels door meer dan 2000 personen en organisaties ondertekend en zal ook aan de volgende regering worden overhandigd. Zo neemt de roep om de verdere ontwikkeling en het consequenter gebruik van alternatieve indicatoren voor welvaart ook in België toe.

In de hele discussie rond alternatieve welvaartsindicatoren is het echter belangrijk om de verschillende alternatieven niet als concurrenten van elkaar te zien. Elke indicator heeft zijn eigen voor- en nadelen en bevat een deel informatie die niet in de andere alternatieven vervat zit.

[BIO]

Brent Bleys is als assistierend academisch personeelslid verbonden aan de vakgroep 'Wiskunde, Operationeel Onderzoek, Statistiek en Informatiesystemen' (MOSI) van de Vrije Universiteit Brussel. In zijn doctoraal onderzoek werkt hij rond alternatieve welvaartsindicatoren in het algemeen en rond de Index of Sustainable Economic Welfare in het bijzonder.

[NOTEN]

1. Hicks, J., Value and Capital: an Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory, Clarendon Press, Oxford, 1968 (herdruk).
2. Fisher, I., The Nature of Capital and Income, Kelley, New York, 1965 (herdruk).
3. Daly, H. and Cobb, J., For the Common Good: Redirecting the Economy towards Community, the Environment and a Sustainable Future, Beacon Press, Boston, 1989.
4. Max-Neef, M., Economic Growth and Quality of Life: a Threshold Hypothesis, Ecological Economics, 15, 1995, 115-118.
5. Venetoulis, J. and Cobb, C., The Genuine Progress Indicator 1950-2002 (2004 Update), Redefining Progress, Oakland, 2004.
6. Jackson, T., Chasing Progress: Beyond Measuring Economic Growth, New Economics Foundation, London, 2004.
7. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
8. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>
9. Layard, R. Happiness: Lessons from a New Science, The Penguin Press, New York, 2005.
10. Bleys, B. The Index of Sustainable Economic Welfare for Belgium: Data, Methodology and Preliminary Results, MOSI Working Paper, 27, 2007.
11. Elchardus, M. and Smits, W., Het Grootste Geluk, LannooCampus, Leuven, 2007.
12. De VODO-petitie kan nog steeds ondertekend worden op <http://www.vodo.be/>